

Medinių kultūros
paveldo statinių

TVARKYMO

atmintinė

Kultūros
paveldo
akademija

Kultūros paveldo
departamentas

Senus medinius statinius verta saugoti, prižiūrėti, nes tai mūsų kultūrinio palikimo dalis, laiko ir erdvės jungčių liudininkai, kadaise miškais apaugusio krašto atributas. Jų formos atliepia kraštovaizdį, paviršiai mena praėjusių kartų prisilietimus, o konstrukcijos, jų deriniai liudija senųjų meistrų išmanymą. Medinis namas – puikus pasirinkimas dėl keleto priežasčių: jaukus mikroklimatas, tvarios konstrukcijos ir savaiminis grožis. Pravarčios medžio gamtinės savybės – tai natūraliai „kvėpuojanti“ medžiaga, gerai sulauko šilumą. Be to, tai ekologiška atsinaujinanti žaliava, medinį pastatą lengva rekonstruoti. Senieji mediniai statiniai nyksta, jų lieka vis mažiau, o tie, kurie dar išlikę, yra itin brangintini, jie mums perduoda senovės kodą. Tiesa, neretai statiniai būna jau apirę, aptriusę, todėl juos būtina prižiūrėti: tvarkyti, gal net pakeisti kai kurias dalis. Kita vertus, kuo mažiau keičiame, tuo daugiau išsaugome ir perduodame ateinančioms kartoms.

Medinio kultūros paveldo statinio valdytojas atsakingas už nuolatinę objekto priežiūrą, jam gali tekti atlikti tvarkybos darbus. Tvarkybos sąvoka apima teisiškai reglamentuotus darbus, siekiant išsaugoti statinio vertingąsias savybes ir pratęsti jo gyvavimą. Šie darbai neturi menkinti pastato kultūrinės istorinės vertės, tačiau aišku, kad pokyčiai (pavyzdžiui apšiltinant namą) turi įtakos namo techninėms savybėms. Vadinasi, kaskart dera įvertinti gedimo pavojų, o tą turi daryti atitinkami specialistai.

A. Andriūšytės nuotr.

Apie tvarkybos darbus, jų eiliškumą žr. „Vykdančio tvarkybos darbus nekilnojamojo kultūros paveldo objekte arba atliekančio tvarkybos darbus kultūros paveldo objekto teritorijoje atmintinė“

Priežiūra

Siekiant išsaugoti medinio pastato gerą būklę būtina nuolatinė jo priežiūra. Smulkių gedimų, taršos šalinimas ir smulkus remontas leidžia pratęsti pastato naudojimą, nekeičiant vertingųjų savybių ir neužsiimant tvarkybos darbais. Daug paprastų, leidimų nereikalaujančių pastato priežiūros darbų gali atlikti pats savininkas ar valdytojas.

Svarbiausia pastatą apsaugoti nuo bet kokio vandens, drėgmės: puvinys, pelėsis, grybai atsiranda tik šlapiose vietose. Kita medienos kenkėjų padermė – ją graužiantys gyviai – tai pat mėgsta drėgmę. Pastebėjus drėkimo ar kenkėjų sukeltus medienos pažeidimus būtina juos ir jų priežastis nedelsiant pašalinti.

Kad namas nedrėktų, visų pirma turi būti sandarus stogas ir užtikrintas atmosferos kritulių (lietaus, sniego) nukreipimas nuo stogo paviršiaus ir jų nutekėjimas kaip galima toliau nuo pamatų. Be to, visi plyšiai, kuriuose renkasi vanduo, ypač į vidų pasvirusiose vietose, turi būti nusausinami,

išvalomi. Kitas būtinas veiksnys – vėdinimas, nes jis neleidžia užsistovėti drėgmei. Ir, aišku, svarbu tvarkingi inžineriniai įrenginiai. Pamatui ir apatiniam rąstų vainikui, jų apsaugai nuo drėkimo reikalingas ypatingas dėmesys – nuo stogo ir pamatų kokybės priklauso viso pastato būklė.

Stogo būklę būtina nuolat tikrinti. Reikia apžiūrėti, ar nėra dangos pažeidimų. Ypač svarbu patikrinti jungčių vietas: stogo plokštumų sandūras (kraigo ir kt.), apskardinimus (lajjas, apskardinimą prie kaminų ir kt.). Nuolatinės priežiūros reikia lietoviams ir lietvamzdžiams – ten neturi kaup-tis sąnašų: lapus, spyglius, plunksnas ir kita dera periodiškai pašalinti, kad kritulių surinkimo ir vandens nutekėjimo sistema būtų efektyvi. Be to, reikia kasmet nuo stogo nuvalyti nuokritas, išrauti ir nugramdyti žoles, medelius, samanias, kerpes bei dumblius, stogą nušluoti, o žiemą – prižiūrėti, kad nesikaupytų storas sniego sluoksnis, galintis paveikti konstrukcijas.

Pastebėjus stogo pažaidas, jas reikia iškart užtaisyti laikinomis priemonėmis – rulonine hidroizoliacine medžiaga (mažesnėms skylėms), storesne armuota polietileno plėvele (didesnėms skylėms), medinėmis lentomis ar pan. Tačiau nederą ilgai taip laikyti, nes dažnai tai „nekvėpuojančios“ medžiagos, po kuriomis esamos konstrukcijos šunta. Lietuvos klimato sąlygomis net ir maža skylė stogo dangoje greitai sukelia didžiulių problemų, kurių pašalinimas brangiai atsieina, o autentiški elementai gali būti negrįžtamai prarasti. Taip pat gyvybiškai svarbu visų kitų stogo elementų (elektros instaliacija, priešgaisrinė signalizacija, kaminas, žaibolaidis, antenos, sniego užtvaros, vėjalentės ir kt.) apžiūra ir jų geros būklės užtikrinimas.

Tvarkant pastatą reikia žinoti naudojamų medžiagų savybes, atsižvelgti į tai, kad daugelis šiuolaikinių sintetinių medžiagų kaupia drėgmę, todėl įvairius plastikus, užpildus, hermetikus reikia naudoti itin atsargiai, nes medieną jų kaimynystė laikui bėgant gali rimtai pažeisti. Mediena yra jautri drėgmės, šilumos pokyčiams, nuo jų plečiasi ir traukiasi, be to, sąlyginai greitai dyla, tad netgi susistovėjęs pastatui, jo statika nežymiai keičiasi. Tvarkant medinį statinį į tai dera atsižvelgti. Dažna medinio namo problema – tarp sienos rąstų atsirandantys plyšiai. Jų užpildymui dera rinktis natūralias sienų šiltinimo medžiagas – kimumus arba pakulus.

A. Andriusytės nuotr.

Tvarkyba

Medinių statinių, jų konstrukcijų tvarkyba vykdoma pagal nustatytą tvarką patvirtintą projektą ir paveldosauginius reikalavimus, siekiant išsaugoti kuo didesnę autentiškumą. Pirmasis pažeistų medinių konstrukcijų tvarkybos žingsnis – tyrimai, leidžiantys nustatyti pažeidimo dydį ir pasirinkti tinkamus tvarkymo būdus. Kitas – atitinkamų institucijų išduodamos tvarkybos darbų sąlygos.

Tvarkant medinį pastatą, ypač medinės architektūros paveldą, geriausia naudoti tradicines medžiagas, laiko patikrintas statybos technologijas. Pavyzdžiui, betonas atrodo patvaresnis už kalkių skiedinį, tačiau jis neleidžia drėgmei išgaruoti, todėl esant sąlyčiui su medžiu pastarąjį pūdo. Tokius niuansus žino specialistai, todėl tinkamai tvarkyti medinės architektūros paveldą gali tik patyrę meistrai, išmanantys tradicines statybos technologijas. O jei liečiamasi prie elementų, kurie yra statinio **vertingoji savybė**, tvarkybos darbus atlikti gali tik **atestuoti specialistai**. Vertingųjų savybių išsaugojimui gali būti būtinos **specialios technologijos** – pirminės ar istoriškai susiklosčiusios darbų atlikimo ar kitos technologijos, nustatytos tvarkybos darbų projekte, kuris parengtas vadovaujantis Lietuvos Respublikos kultūros ministro patvirtintais paveldo tvarkybos reglamentais.

Kultūros paveldo statinio tvarkybos darbus atlikti galima tik turint tvarkybos **leidimą**. Tačiau yra išimčių:

esant neatidėliotinam atvejui (dėl grėsmės žmonių gyvybei ir (ar) kai yra akivaizdus griūties pavojus), statinio stabilumui užtikrinti būtini skubiai atlikti avarijos grėsmės pašalinimo darbai gali būti atliekami ir be tvarkybos darbų projekto bei leidimo atlikti tvarkybos darbus, tačiau parengus šių darbų aprašą ir, esant būtinybei, jų schemą. Apie neatidėliotinų avarijos grėsmės pašalinimo darbų vykdymą ne vėliau kaip per dvi darbo dienas nuo jų pradžios būtina pranešti ir pateikti šių darbų aprašą ir, jeigu parengta, schemą Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos teritoriniam padaliniiui.

Avarijos grėsmės pašalinimas – priežasčių, galinčių sukelti staigią kultūros paveldo objekto griūtį ar kitokį praradimą, panaikinimas minimaliai keičiant vertingąsias savybes, atliekant tvarkomuosius paveldosaugos, statybos ir krašto tvarkos darbus.

Kultūros paveldo statinio remontas – kultūros paveldo statinio darbai, kuriuos atliekant išsaugamos (nekeičiamos) jo vertingosios savybės, autentiškumas, esamoms konstrukcijoms, elementams panaudotos medžiagos ar statybos produktai.

Tvarkyti medinio pastato konstrukciją leidžiama tik **specialius atestatus turintiems meistrams** ar jų vadovaujamiems padėjėjams. Tik jie gali

įvertinti, kiek ir kaip išpjauti konstrukcijose rąsto puvinį, kiek sužalotos medienos išpjauti ir sunaikinti, kaip pažeistas dalis pakeisti naujomis. Numatant rąstų sėdimą taip pat reikia įgūdžių. Statieji sienų stulpai ir durims bei langams staktos turi būti užkirsti ir patrupinti tiek, kad nekliudytų sienoms susigulėti. Po 1–2 mėnesių, sienojams gerokai susėdus, reikia pakulas ar samanas sienose perkamšyti, kad visi plyšiai tarp vainikų būtų užlipdyti. Naudinga perkamšymą pakartoti ir po metų.

A. Andriušytės nuotr.

Patarimai

Bet kurioje gyvenimo srityje prieš pradėdant ką nors keisti dera gerai viską įvertinti, pasitarti. Juolab kad tokie atsakingi ir imlūs ištekliams darbai kaip pastato statyba ar tvarkyba prasideda nuo sumanymo, planavimo, skaičiavimų. Yra naudingų veiksmyų seka, kaip protinga elgtis įsigijus medinį namą (prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=nBcLwm89dWWM>):

- 1) neskubėti, viską apgalvoti;
- 2) įvertinti autentiškas dalis;
- 3) išsiaiškinti pažeidimus;
- 4) konsultuotis ne su vienu specialistu;
- 5) gerai suplanuoti;
- 6) saugoti visa, kas turi vertę;
- 7) taikyti laiko patikrintus būdus.

Tarimasis ne su vienu specialistu reiškia ne tik gyvą pokalbį, bet ir informacijos paiešką, pavyzdžiui internete. Čia galima rasti tarpukariu publikuotą leidinį „Kaimo statyba“, kuriame aprašyta daug to meto technologijų, dažnai tinkančių tvarkybos darbams. Pagal tai net parengti kai kurie paveldo tvarkybos reglamentai, o jie yra svarbi informacija tvarkybą atliekančiajam. Kultūros paveldo departamento prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos interneto svetainėje galima rasti mūsų ir kitų šalių tyrėjų naudingų patarimų, kaip prižiūrėti ir tvarkyti senus medinius statinius.

Štai vienas jų, kuris dažnai užmiršamas: pasidomėti statinio istorija, buvusiais perstatymais, vykdytų darbų technologijomis, nes ir pirminiai sprendimai, ir vėlesni pokyčiai, liudijantys apie planavimo ir statybos būdus, gali būti naudingi. Vertingos gali būti tradicinės statybos medžiagos, technologijos, konstrukcijos, – į visa tai dera atsižvelgti priimant sprendimus dėl tvarkybos darbų. Bet kokius namo pokyčius reikia dokumentuoti (kaip buvo iki tvarkymo, kokie darbai buvo vykdomi ir pan.), – šitaip sukaupiama

svarbi informacija apie pastato praeitį, ji gali praversti valdytojui, kai reikės vėl imtis remonto.

Kultūros paveldo statinių valdytojams naudingas projektas *FixusMobilis* (prieiga per internetą: <https://www.fixusmobilis.lt/>). Verta žinoti, kad jį vykdančios žmonės yra geri specialistai, pasiruošę neatlygintinai patarti ar net atlikti nedidelius priežiūros darbus. Be to, savininkui jie pateikia statinio apžiūros ataskaitą – pastato techninės būklės vertinimą ir tolimesnės priežiūros planą.

A. Andriušytės nuotr.

Naudingos nuorodos:

- Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>
- PTR 3.08.01:2013 „Tvarkybos darbų rūšys“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.456915>
- PTR 3.06.01:2014 „Kultūros paveldo tvarkybos darbų projektų rengimo taisyklės“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.300618/asr>
- Kiti Paveldo tvarkybos reglamentai. Prieiga per internetą: <https://www.kpepis.lt/#6-6>
- Projektas FixusMobilis. Prieiga per internetą: <https://www.fixusmobilis.lt/>
- Kaimo statyba. Redagavo archit. V. Švipas. Žemės ūkio rūmų leidinys, Kaunas, 1936. Prieiga per internetą: <https://en.calameo.com/read/006554037e1a00a9ae0fd?page=1>
- Bertašiūtė, Rasa. Rekomendacijos dėl priežiūros ir atnaujinimo. Prieiga per internetą: http://www.archimede.lt/sites/default/files/rasos_patarimai.pdf
- Medinio namo priežiūra: metodinis leidinys. Sud. Dalia Stabrauskaitė, Donata Armakauskaitė. Prieiga per internetą: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxrcGR1dGVuYXxneDo0ZTZhMzEwMDQ3ZTU4ODQx>
- Gaisrų prevencija: metodinis leidinys. Sud. Donata Armakauskaitė, Dalia Stabrauskaitė. Artseria: 2016 m. Prieiga per internetą: http://www.kpd.lt/uploads/Methodiniai%20leidiniai/metodinis_leidinys_gaisru_prevencija.pdf
- Informacinis straipsnis „Norvegijos medinio paveldo apsaugos patirtis“. Prieiga per internetą: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxrcGR1dGVuYXxneDo0Yml1ZmU3MzEyMjYxZjJj>
- Söderberg, Uno; Kjellberg, Henrik. Ręsti namai. Priežiūra ir restauravimas. Prieiga per internetą: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxrcGR1dGVuYXxneDoxZjMxMzc2ZW11MjYzMjU1>
- Restauravimo principai, statybos technologija ir medžiagos. Straipsniai iš švedų žurnalo. Prieiga per internetą: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxrcGR1dGVuYXxneDo3MDM1ZjJjZjFmOTQ5ZjUy>
- Informacinis straipsnis „Specialistai atsako: medinių pastatų priežiūros ABC“. Prieiga per internetą: <https://sa.lt/specialistai-atsako-mediniu-pastatu-prieziuros-abc/>
- Glausta vaizdinė informacija medinių namų savininkams. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=nBcLwm89dWM>